

*Любиця Бабота
(Праїів, Словаччина)*

ЧЕСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД ТВОРІВ ГРИГОРІЯ СКВОРОДИ¹

У студії аналізується значення та фаховий рівень першого перекладу творів Г.Сквороди чеською мовою в 1983 році.

***Ключові слова:** Григорій Скворода, З. Генік-Березовська, переклад чеською мовою, авторський текст, ліценція чеського силабізму, епістолярна спадщина.*

В статтє анализируется значение и профессиональный уровень первого перевода произведений Г. Сквороды на чешский язык в 1983 году.

***Ключевые слова:** Г. Скворода, З. Генык-Березовская, перевод на чешский язык, авторский текст, лицензия чешского силлабизма, эпистолярное наследие.*

The importance and professional level of the first translation of H.Skovoroda's works in Czech language in 1938 are analyzed in the article.

***Key words:** H.Skovoroda, Z.Genyk-Berezovska, Czech language translation, author's text, Czech syllabism licence, epistolary heritage.*

У грудні 1972 р. минуло 250 років від дня народження гуманіста-демократа, філософа-раціоналіста, просвітителя та поета — Григорія Сквороди. У відзначенні цієї знаменної дати взяла активну участь Організація Об'єднаних Націй. За календарем ювілейних та пам'ятних дат ЮНЕСКО, одної з її спеціалізованих установ, ювілей Г. Сквороди відзначався у світовому масштабі. У Радянському Союзі з цієї нагоди були утворені Всесоюзний і Республіканський ювілейні комітети, надруковані твори українського поета-мислителя, видані монографії про нього, була проведена наукова конференція. Чехословацькі україністи та перекладачі також звернули увагу на цей визначний ювілей. Результатом їхнього зацікавлення стала надзвичайно цікава книга про українського мислителя, названа „ROZMLUVA O MOUDROSTI". Книга, яка чехословацьким читачам наближає постать і творчість Г. Сквороди, появилась у книжкових магазинах у 1983 р. і стала небуденним подарунком чехословацької україністики 250-річчю від дня народження українського просвітителя.

Щодо спадщини Г. Сквороди, то за найновішими даними в її філософську частину входить 17 трактатів і діалогів, в літературну — збірка віршів "Сад божественных пѣсней", "Басни харьковскія" та низка оригінальних і перекладних поезій, що не включені автором до збірки. Збереглися і листи Г. Сквороди до різних осіб, переклади з латинської та грецької мов. На жаль, значна кількість творів письменника, про які знаємо, що вони існували, до нас не дійшла. Дуже можливо, що певні відкриття в цій галузі на вчених ще чекають. Одному з представників радянського сквородознавства, І. А. Табачникову, у 1971 р., вдалось знайти автографи, до того часу відомих тільки за назвами двох трактатів мислителя.

Чеський переклад віршів, байок, трактатів, діалогів та листів Г. Сквороди під заголовком „Rozmluva o moudrosti" (Розмова про мудрість) названо за одним з віршів поета. Зразки літературної творчості українського діяча вибрала і тексти упорядкувала Зіна Генік-Березовська на основі повного 2-томного академічного видання творів Г. Сквороди, яке вийшло друком у Києві 1973 р. Вона є водночас і авторкою вступної статті про українського мислителя — „Myslitel'sky a basnický odkaz Hryhorije Skovorody". З.Генік-Березовська, за незначним винятком, повністю витримала хронологічне розташування матеріалу, який вжито

¹ Студія доопрацьована. Першодрук її під цією назвою здійснений в часописі "Дукля", 1984. – №2. – С.73-75.

в згаданому виданні творів Г. Сквороди, чим змогла відбити дійсну еволюцію світогляду письменника. Українські твори, які були написані тогочасною книжною літературною мовою, переклала Франтішка Соколова. Кореспонденція Г. Сквороди до М. Ковалинського перекладена Ілоною Пацловою з латинських оригіналів. Обидві перекладачки є авторками приміток до перекладених ними творів. Дуже добре враження створює художнє оформлення Мілоша Шевчика, який для ілюстрацій використав зразки гравюри даної доби.

У вступній статті З.Геник-Березовська оцінює життя і творчість українського письменника-філософа на тлі суспільних та політичних умов України того часу. Авторка подає вичерпний аналіз незвичайного життєвого шляху "мандрівного" філософа, послідовного шукача правди, який вийшов за рамки своєї доби. Г. Скворода ухилився від духовного сану, залишив посаду вчителя, відкинувши таким способом всі можливості досягнення духовної чи світської кар'єри. Залишився непримиреним захисником уярмленого народу на все життя і водночас підготував ґрунт для великих культурних подій, до яких належало, наприклад, і заснування Харківського університету в 1805 р.

Твори Г. Сквороди поширювались тільки в рукописах і за його життя не друкувались. З.Геник-Березовська причину того, що життя і творчість українського мислителя оцінювались повільно, з нехиттю бачить у тому, що для контексту європейської освіти була його оригінальність занадто незвичною, і, мабуть, запізнілою. Не дивно, отже, що й переважна більшість його соратників не розуміла ні його думок, ні способу життя. Літературні та філософські твори Г. Сквороди у вступній статті об'єктивно оцінені. Дослідниця порушує питання про яву думок поета, який в своїй творчості використовував світські елементи та у силабічній вірш вніс важливі вдосконалення. Вона звертає увагу на порушені філософом питання про життя і смерть, на місце скепсису та іронії в поетичній творчості Г. Сквороди. Український мислитель опанував досягнення світової філософської думки і у своїх творах використав погляди філософів, з якими відчував духовну спорідненість. Крім того, його творчість багата на символи, які сам створив. Вичерпною є загальна оцінка спадщини Г. Сквороди, творчість якого ще і сьогодні не втратила певної вартості та актуальності.

Що торкається кількості перекладених і у чеському вибраному поміщених творів Г. Сквороди, то з поезій, які входять до збірки "Сад божественных пѣсней", чеською мовою перекладено 15; з байок, що створюють книгу "Басни харьковскія", перекладено 12. Крім того, між перекладами можна знайти зразки віршів, що не ввійшли до згаданої збірки, чималу кількість діалогів і трактатів українського мислителя та 17 листів, які писав своєму другові і біографові, Михайлові Коваленському. Не всі твори в перекладі надруковані повністю, з деяких вибрані лише найцікавіші уривки. В книжці „Rozmluva o moudrosti" наведений список тих філософських творів Г. Сквороди, які не ввійшли до чеського вибраного. Епістолярна спадщина мислителя, частина якої в душі гуманістичної традиції писана латинською мовою, є видом духовних вправ Г. Сквороди. Його листи до М. Ковалинського, надруковані в чеському перекладі, є виразом своєрідних філософських міркувань автора. Думка З. Геник-Березовської, що кореспонденція Г. Сквороди з літературного та культурно-історичного боку ще не є належно оцінена, правильна. Отже, у чеському вибраному творів Г. Сквороди надруковані найбільш вагомні зразки літературної, філософської та епістолярної спадщини мислителя, що наближає чехословацьких читачів до досі невідомого для них рівня філософської думки та культурного життя другої половини XVIII-го століття в Україні.

Українська та чеська мови належать до споріднених слов'янських мов, тому Ф. Соколова, перекладаючи вірші Г. Сквороди, мала можливості вдатися до адекватного перекладу. Вірші українського поета писані силабікою з тенденцією до силабо-тоніки. Перекладачка відповідно оригіналові дотримується поділу віршового рядка на дві половини посередництвом цезури. Окремі вірші перекладено в поетичній ліценції чеського силабізму, дотримана точна кількість складів у піврядках авторського тексту і збережена ритмічна побудова поетичних творів.

Високу якість перекладу не принижують ані дрібні відхилення, до яких належить місцями нехтування семантично віддаленим звуковим відгомонам в конструкції віршових рядків оригіналу, котрий має часом помітне місце в творчості Г. Сковороди, Це можна помітити, якщо порівняти другий і шостий рядки 3-ої пісні:

Уже сады расцвѣли и соловьев навели.
Душа моя процвѣла и радостей навела.
V sadech stromy rozkvetly, slavici už přiletli.
Rozkvetla už duse ma, bež rozkosi blazena.

Кожний оригінал має подекуди і карколомні місця, які здаються не перекладними. До таких належить, наприклад, і ця перша строфа 10-ої пісні. Всупереч тому, що перекладачка вилишила в перекладі важливий момент алітерації, на який український читач привик вже й тому, що вірш перевзяв до своєї комічної опери (чи п'єси) "Наталка Полтавка" також І. П. Котляревський, переклад звучить не менш переконливо:

Всякому городу врав и права;	Dbá každé mesto svých mravy a prav,
Всяка имѣет свой ум голова;	tolik je rozumě, kolik je hlav,
Всякому сердцу своя есть любовь,	srdce jen láskou svou dovede žit,
Всякому горлу свой есть вкус каков,	každý křk vi, co chce jíst a co pit.
А мнѣ одна только в свѣтѣ дума,	Jediny m pranim se trapim sám,
А мнѣ одно только не идет с ума.	ja v světě jedno jen na mysli mám.

Перекладаючи твори Г. Сковороди, Ф. Соколовіч прийшлося подолати чималі труднощі — відтворити дух і специфіку творчості письменника і створити переклад, який би відповідав найновішим вимогам перекладознавства був привабливим для сучасного читача. Перекладачка вміло виконала це завдання і, крім того, надзвичайно точно передала чеською мовою метафоричність, образність, пісенність і цікаві епітети віршів українського поета-мислителя. На такому ж рівні перекладені й байки Г. Сковороди. В окремих випадках не перекладена їхня повчальна частина, названа силою, мораллю, висновком, (чеською мовою "naučení"), якщо вона довша за байку.

Г. Сковорода посідає почесне місце в історії української і світової культури, його життя й діяльність вже в минулому привертала увагу багатьох вчених. Однак, не всі дослідження відповідали науковим вимогам. На сучасному етапі видатним українським філософом та його творчістю цікавляться в НДР — Едуард Вінтер, в Польщі — Мар'ян Якубець, Р. Зволинський; досліджують його наукову й художню спадщину в Румунії, Болгарії, Угорщині. Всупереч великому зацікавленню, твори Г. Сковороди в перекладі, за винятком окремих зразків, за кордоном не публікувались. Що торкається Чехословаччини, то, за нашими інформаціями, в період 1814 — 1964 рр. про українського філософа в чеській періодиці появились три статті (остання в 1928 р.) і дві рецензії на його праці. Словацькою мовою за період 1945 — 1970 рр. були надруковані 2 газетні статті. В одній згадувався фільм про Г. Сковороду, друга була надрукована з нагоди 170-річчя смерті мислителя.

Давню літературу потрібно досліджувати, бо вона часто була єдиною формою культури окремих народів. Такою вона була у XVIII-му столітті і в Україні в період життя і творчості Г. Сковороди, якого вчення мало великий вплив на майбутні покоління філософів і письменників. Чеський переклад творів Г. Сковороди „Rozmluva o moudrosti" є першим обширним іноземним перекладом спадщини філософа-поета поза межами колишнього СРСР. Чехословацька читацька громадськість мала змогу вперше довідатись про його справжнє місце в історії не лише української, але і загальнослов'янської та світової культури.

Стаття надійшла до редакції 24 січня 2013 року